

Ljubica Štefan*

POSLIJERATNI TITOV LOGOR JASENOVAC 1945.-1947./48.

Jasenovac je bio logor oba totalitaristička režima: prvo ustaškog od 1941. do travnja 1945., a od svibnja 1945. do 1947./1948. komunističkog. Tu nepobitnu povijesnu istinu prvi je, na temelju svojih početnih istraživanja, objavio 1989. dr. Franjo Tuđman u svojim *Bespućima*. Od tada traje bjesomučna hajka onih, koji - znajući vrlo dobro istinu! pokušavaju zataškavanjem svojih zločina obmanjivati i dalje inozemstvo. Zato sada traže staviti prostor Jasenovca pod međunarodni protektorat, nadajući se da će tako uz pomoć međunarodne zajednice sakriti istinu, kao što im je to godinama uspijevalo s Ovčarom uz pomoć UNPROFOR-a.

Sljedećih nekoliko svjedočenja očevidaca i stradalnika Titovog Jasenovca bacaju dovoljno jasnu svjetlost što je i na čijoj je strani istina.

Slavko Bašić, tada četrnaestogodišnjak, vraćao se 1945. s Bleiburga u zarobljeničkoj koloni. Prošao je kroz mnoga sela, u nekima su prenoćili. Na jednom mjestu, sjeća se: "Zaustavili smo se, prošli kapiju i vidjeli natpis 'logor Jasenovac' ". A tamo: "Vidjeli smo strašan prizor: gomila leševa na nekoj čistini. Prepoznao sam učitelja koji je bio s nama prošle noći u štaglju". Bašić se sjeća da su prije toga u selu Rajiću vidjeli filmske snimatelje koji su doveli neku ženu i ona je njima, zarobljenicima, pred kamerama dala mlijeka. Kad je snimanje bilo gotovo, satjerali su ih sve u štagalj. Te snimatelje doveo je čuveni Englez Fitzroy Maclean, Titov prijatelj i obožavatelj, te tako prikazao svijetu "humanost narodne vlasti!".

Stjepan Ereš proveo je u Jasenovcu u prolazu 10 dana. Masovna ubojstva nije vidio, ali svjedoči da je logor bio kratk zarobljenim domobranima, ustašama i civilima. Vidio je dva zarobljenika umrla od tifusa, ali mnogi su, kaže, nestali "u noći i magli".

Dragan Ercegović iz Krila Jasenice kod Omiša izdržavao je dvogodišnju robiju u logoru Sisak. Nije bio ni domobran ni ustaša, nego bivši partizan koji je pobjegao na Maltu i tamo stupio u Kraljevsku mornaricu Jugoslavije. Godine 1946., po njegovu sjećanju, kad su seljaci već posijali kukuruz, sa još 500 drugih zatvorenika bio je poslan iz Siska na rad u Jasenovac "rušiti zidine bivšeg ustaškog logora". Ono što je tamo vidio dugo je čuvao u sebi, jer, kaže; "To nije bilo uputno govoriti". Jer: "Bili su prokopani na tom terenu jarci - kanali, oko metar i pol dubine s metar širine". U njima su bili: "Čovik do čovika i izgledali su da su ubijeni prije mjesec dana. Bili su, govorili smo, svježe mrtvi. U raznim odorama, i civilnim i vojnim". Procjenjuje da je u tim kanalima: "Mrtvih tjelesa bilo na stotine" i postalo mu je jasno: "Nisu ih mogli ubiti ustaše, nego partizani", jer rat je završio prije više od godinu dana. Ercegović se sjeća da su i u logoru Sisak masovno ubijali zatočenike, pa su logoraši morali: "Ustrijeljene logorskim mitraljezom bacati pod budnim okom partizana-čuvara niz kosinu i samo zatrpavati zemljom."

Dr. Ivo Paspa bio je u raznim logorima od 4. kolovoza 1945. do 4. kolovoza 1948. U lipnju 1946. s grupom logoraša prebačen je iz logora Sisak-Viktorovac u Jasenova, gdje su mjesec i pol dana rušili glavni zid i ciglanu bivšeg ustaškog logora. Godine 1997. on daje pismeno svjedočenje:

"Posao je bio strahovito težak, ruke krvave od opeka, hrana nikakva, a postupak prema zatočenicima krajnje nečovječan, ponajprije zahvaljujući nekom komesaru Crnogorcu, koji je očito imao zadatak samo vikati i mučiti nas. Zapovjednik logora bio je pristojan potporučnik, imenom Mirko.

Kako smo rušili južni dio zida na kojem su se vidjele rupe od zrna, naišli smo na vrlo mekano i rahlo tlo, pa smo onim alatom koji smo imali pročačkali mekanu zemlju. Naišli smo na plitko zakopana tjelesa u odorama hrvatske vojske, kao i tjelesa u odorama na koje su bile

našivene željezničarske oznake. Kako je bilo ljeto, a tjelesa još neraspadnuta, smrad je bio nesnosan.

Taj pojas rahle, još ne slegnute zemlje, bio je širok pet do šest metara, ali o duljini ne mogu ništa sa sigurnošću kazati, jer nas je već spomenuti gonitelj otjerao, zaprijetivši da će nas sve pobiti kažemo li komu makar riječ o onomu što smo vidjeli. Nikad, međutim, nisam zaboravio grozomoran prizor iz jasenovačkog logora".

Matija Helman, šumarski inženjer, robijao je u Gradiški. U sačuvanom malom džepnom kalendaru vodio je svojevrstni dnevnik. S grupom logoraša prebačen je u lipnju 1946. na rad u jedan dio logora Jasenovac. O boravku tamo zapisao je:

1. VI. 1946. Išli u Jasenovac za uređenje Konačišta.

2. VI. 1946. Kopanje poljskog zahoda. Uređenje privremenog štednjaka za kuhanje hrane. Čišćenje, priprema za gradnju krušne peći i donos materijala. Izvid u logoru - vanjski zidovi.

3. VI. Zidanje krušne peći i štednjaka, početak. Izmjena uske pruge i stojećih obodnih zidova bivšeg logora.

4. VI. Dovoz cigle i ilovače za gradnju peći i zidanje iste. Popravak rešetki na prozorima osuđeničke nastambe. Počelo sa srednjem bunara.

5. VI. Dovoz materijala i zidanje peći.

6. VI. Zidanje peći, dovoz materijala i drva. Čišćenje i nasipavanje nastambe. Uređenje priručnog magazina i dolazak 20 ljudi (logoraši radnici iz Gradiške, op.a.).

7. VI. Zidanje, dovoz materijala, šute, uređenje dvorišta.

8. VI. Zidanje peći, dovoz materijala za nasipavanje stanova. Kopanje bunara. Sušenje i dovoz šaša i sječa vrba.

9. VI. Odlazak - Gradiška ".

Ing. Matija Helman umro je 1962. godine. Njegova obitelj čuva taj dnevnik kao najveću svetinju.

Pokojni monsinjor Nikola Soldo iz Petrinje bio je politički zatvorenik u Staroj Gradiški punih petnaest godina - od 5. srpnja 1945., a njegov matični broj u toj robijašnici bio je 1. Kao mladi svećenik određivan je na najteže radove u tom logoru, ali i izvan njega. On svjedoči: "Od svega je bilo najteže iskapanje oko 900 leševa 1946. Iskapali smo neke civile iz Zemuna: neki su imali u džepu i legitimaciju. Bilo je dosta i Roma za koje su pričali da su opljačkali Topolu (Bačku, op.a.) nakon što je iz nje izbjeglo stanovništvo (Mađari, op.a.) prije nego su je partizani osvojili. Iskopali smo i grupu njemačkih vojnika s Urloabscheinima (dozvole za dopust, op.a.) u džepovima. Dr. Premru, profesor sudske medicine iz Zagreba, koji je stručno vodio cijelo iskapanje, bio je u neprilici kazati tko je i zašto poubijao te Nijemce. Bilo je proljeće, dosta toplo, i zadah truljenja ljudskih tijela bio je neopisiv. Leševi su bili povezani žicom, pa smo ih morali odvezivati da bismo ih moli iznijeti iz rovova".

Spomenuti dr.Premru bivši je jasenovački logoraš (komunist, predratni), koji je tamo radio u upravi. Već 18. svibnja 1945., sada kao major JNA i stalni zaprišegnuti sudsko liječnički vještak, došao je u Jasenovac kao član prvog povjerenstva Državne komisije za ratne zločine i na temelju svjedočenja prva četiri saslušana tada preživjela logoraša istoga dana potpisao zapisnik da je prema iskazu Milana Duzemlića utvrđeno: usmrćeno od strane ustaša 1,400.000 osoba. No, iz zapisnika tih saslušanja vidi se da to nije rekao Duzemlić, nego drugi svjedok - Mihajlo Marić!

I šezdesetih i osamdesetih godina Savez boraca i tko zna tko sve s njime nekoliko su puta naknadno istraživali na zemljištu Jasenovca: iskapanje grobnica, filmska snimanja, čak i snimanje iz zraka uz pomoć JNA. Raščlambom (samo letimičnom) intervjuja prof.dr.Srboljuba Živanovića s Medicinskog fakulteta u Novom Sadu, objavljenog tek u studenome 1989., nazire se delić istine, uporno skrivane do danas: u Jasenovcu, tada već Titovom, ubijani su

masovno Hrvati. Razumije se, dr. Živanović to ne kaže, no opis nalaza pri iskapanju grobnica 1963. i 1964. pažljivo čitatelju to potvrđuje.

Savez boraca tražio je da medicinski stručnjaci izvrše iskapanje (po nepuna tri mjeseca ljeti). Jedan od članova tog povjerenstva sastavljenog od antropologa bio je i Živanović. On priča: počeli su iskapanja, nalazili žrtve, no profesor ne kaže kako su znali gdje baš trebaju kopati, niti koliko približno godina ti ostaci žrtava leže u zemlji.

O svakom iskapanju vodili su dnevni zapisnik. I tako: "Nađen je veći broj predmeta koji su pripadali žrtvama i koji su bili nabacani preko žrtava posle njihovog bacanja u jamu". Zatim: "Velika količina predmeta pokazuje da su žrtve bile dovedene direktno do mosta pogubljenja i da prethodno nisu bile u logoru. Na to posebno ukazuje prisustvo noževa, prstenja, zlatnika itd." A nađenih predmeta u iskapanim jamama bilo je mnogo: "Karakteristično je da je nađeno mnogo kišobrana, mnogo tekstila po čijem se tkanju vidi da predstavljaju narodnu radinost, uglavnom crne boje, šalovi pleteni od vune, dosta obuče - uglavnom dječje od broja 33 i manje. Mnogo flaša i opletenih balona, kašika, četkica za zube, emajliranih posuda različitih veličina i oblika - do šest litara, mnogo dugmeta i perli. Zapažen je narodni vez na tekstilu sa sitnim perlama različitih boja".

Po nađenim predmetima Živanović zaključuje: "Ostaci tekstila i stvari govore da se radilo o našem seoskom življu". Ono "naš živalj" za njega znači srpski živalj. No, etnografija ne poznaje kao ni laici, srpske narodne nošnje od crnog tekstila, vezene raznobojnim perlama, sa mnogo dugmadi na njima.

O antropološkim zapažanjima profesor kaže: "Na osnovu boje kose i oblika dlake može se zaključiti da se radi o populaciji koja je nosilac svetle komponente, najverovatnije slovenskog (slavenskog, op.a.) porekla. Znači u toj rasi nije bilo Jevreja i Cigana". Treba li biti antropolog pa znati da Srbi po boji kose nisu baš "populacija svetle komponente"?

Dr. Živanović kaže i ovo: "Tokom iskopavanja na jasenovačkom terenu članovi komisije su nalazili znatne količine zlatnog nakita i novca". Udubimo se u ovu izjavu: "nalazili" znači na nekoliko mjesta, a ne našli na jednom mjestu; zatim "znatne količine zlata" - ne znatnu količinu na jednom mjestu. Profesor nastavlja: "Članovi ekipe su sve zlatne predmete skupili i nakon završetka radova predali uz zapisnik SUBNOR-u Hrvatske". O sudbini tog zlata on zna samo ovo: "Nezvanično su mi rekli da je doneta odluka da se ponovo zakopa u Jasenovcu. Ako je to i urađeno, bilo bi dobro doznati koja je to komisija zakopala i gdje". Vjerovati u to?

Na molbu preko tiska Saveza antifašističkih boraca Hrvatske 1998. da se očituje gdje je zapisnik, tko je potpisao prijam zlata, koliko ga je bilo i gdje je ono uslijedio je do danas - potpuni muk.

Zagrepečanin ing. Ivan Ruševljan opisuje povlačenje svoje vojne postrojbe 8. svibnja 1945. iz Zagreba prema Austriji: "Ispred nas deset kilometarska kolona civila, mahom Šokaca iz Srijema i Slavonije. Oko 600 kola s konjskom zapregom. U kolima u prosjeku dva unuka, snaša, baka i djed. U svakim kolima, reče mi jedan dida, bilo je najmanje 50 šokačkih dukata. To zlato su snaše o blagdanima pokazivale našiveno na svojim svečanim haljinama, nazvanim zlatarama". Kod Dravograda kolona civila dijelom je masakrirana. Drugi dio, najvjerojatnije, upućen natrag na Križni put. Zlatnici su, razumije se, u tom zbjegu bili ušiveni u odjeću, tkanina je istrunula, a zlato ostalo u jasenovačkoj zemlji. Koliko je bilo takvih kolona hrvatskih seljaka s opisanim nađenim stvarima koje su u Jasenovcu i drugim stratištima ubile Titove postrojbe?

Dr. Živanović nastavlja "Mi smo svoje nalaze (zapisnike, op.a.) predali u Jugoslavenski arhiv. No, država je ocenila da široj javnosti ne bi trebalo da budu dostupni svi podaci". I do danas hrvatskim istraživačima nisu dostupni...

Intervju dr. Živanovića objavljen je nekoliko mjeseci poslije izlaska knjige *Bespuća* dr. Franje Tuđmana. I on, kao i drugi u Srbiji, bune se: "Jednom su se ovakva istraživanja

spvodila i besmislica je tvrditi da pod njivama Jasenovca leži tek trideset-četdeset hiljada žrtava". Te brojke naših stručnjaka odnose se samo na žrtve ustaškog logora. Ali za Titov Jasenovac tek treba istražiti i utvrditi koliko je tisuća i tisuća hrvatskih žrtava u njemu poubijano i pobacano u jame pod njegovim njivama. A za to trebaju godine.

Neistinita je tvrdnja da su partizani u svibnju 1945. u Jasenovcu našli samo ruševine i zgarišta, jer su navodno ustaše sve razorili da bi sakrili istinu. Čak iz izjava nekih srpskih "stručnjaka" za Jasenovac može se nazrijeti istina: logorske zgrade i postrojenja bili su - uslijed savezničkog bombardiranja (uz žrtve) - dijelom oštećeni, no velikim dijelom sačuvani, a sustavno je sve uništeno tek pedesetih godina. Milan Bulajić, glavni "genocidolog", kaže: "U stvari, ustaški logor Jasenovac nije oslobođen. Četvrta brigada 21. srpske divizije 2. maja 1945. prije podne ušetala je bez otpora, ustaše su (ga) već napustile". Ljudi u njemu nije bilo. U izvještaju Zemaljske komisije Hrvatske iz 1945. stoji i ovo: "22. travnja 1945. čitav dan i čitavu noć ustaše su bili zaposleni time da miniraju jednu tvorničku zgradu za drugom, radionicu za radionicom, skladište za skladištem, baraku za barakom i da tako izazivaju eksplozije i požare. Tako se čitav logor pretvorio u užarenu baklju, a njime je odzvanjao tutanj eksplozija".

No, Antun Miletić, pukovnik JNA, ravnatelj Vojnoistorijskog instituta u Beogradu piše 1987. godine: "Jedinice 21.. srpske udarne divizije postavile su obezbeđenje oko bivšeg logora. Posle izvršenog uviđaja maja 1945., odnosno nakon odlaska komisije, počelo je raščišćavanje logorsko; prostora, koje je trajalo sve do 1951."(!). Miletić nehotice odaje i ove istine: "Zašto nije sačuvan (sic!) odnosno obnovljen nijedan od logorskih objekata, odgovor se ne može dati ni do danas" (1987.!). Zatim: "Granik iznad Save koji je služio za ubijanje i bacanje logoraša u Savu, srušen je 1948.(!) godine. Logor je srušen sa zemljom i porastao u korov i šibljje. Tragajući za dokumentima tko je dao zeleno svetlo da se raščisti logor Jasenovac i sve (?) zaboravi, istima se za sada (1987., op. a.) nije moglo ući u trag". Podsjetimo se: od 2. svibnja 1945. do potpunog rušenja logora 1951. njime nisu upravljali ustaše...

Invalid domobranski časnik Eduard Mikša jedan od samo 156 preživjelih zarobljenika ranjenika logora Prečko u Zagrebu 1945., kojih je bilo ukupno 13.672, svjedoči da su mu se nakon niza godina: "Javljali prijatelji iz logora Prečko koji su pukim slučajem preživjeli Jasenovac. Oni svjedoče da su kolone Križnog puta koje su se od Siska dolinom Save kretale prema istoku zemlje zaustavljali vojnici 21. srpske divizije u selima Plesnom, Krapju, i Drenovu Boku, Novskoj i drugdje, a potom ih odvodili u Jasenovac, gdje su pobijeni bez istrage i suda. Jednostavno su proglašavani 'ustašama' i ubijeni".

Mnogi od posljednjih ustaških zatočenika Jasenovca stupili su 22./23. travnja 1945. poslije proboja (i povlačenja ustaša) u postrojbe 21. srpske udarne divizije. Jedan od dvadesetak i više Židova iz nje, Jakov Avrama Kabiljo, pismeno svjedoči: "Sa partizanima sam bio u borbi od Banove Jaruge, 9. maja smo prošli kroz Zagreb i nastavili prema Sloveniji. 24.maja smo se vraćali kroz Zagreb, išli pješice (1) do Slavenskog Broda, nastavili put sve do Pirota "(1).

Predsjednik Saveza antifašističkih boraca Hrvatske mr. Ivan Fumić uporno ponavlja: "Povijest opovrgava tvrdnju o poratnim pogubljenjima u Jasenovcu". Slavko Goldstein kaže: "Tvrdnja da 'za razliku od drugih logora smrti 'logor Jasenovac 1945. nije bio zatvoren i da su ga nekoliko godina nakon Drugog svjetskog rata komunističke vlasti koristile u kaznene svrhe, naprosto nije istina". I dodaje: "Poslijeratni logor Jasenovac izmišljen je tek nedavno, premda o tome nema traga u dokumentima ni u svjedočenjima preživjelih logoraša".

O strogo čuvanim tajnim službenim jugoslavenskim dokumentima o poslijeratnim u logorima zasada samo ovo: neki od njih stigli su, ipak, i do hrvatskih istraživača.

A što se tiče tvrdnje o "nepostojanju traga u svjedočenjima preživjelih logoraša", treba istaknuti: ima preživjelih logoraša komunističkog Jasenovca, no za razliku od ustaškog logora

nitko od njih nije pušten, nego su pobjegli, čak i iz jame, samo ranjeni, kao onaj jedan jedini branitelj iz Ovčare.

I na koncu iskaz pred dva svjedoka jednog Hrvata preživjelog stravičnu egzekuciju u Titovom Jasenovcu. Po njegovu zahtjevu ostaje, zasada, samo NN, jer se boji za svoju obitelj. Naime, glavni naredbodavac te egzekucije, čije je ime svjedok naveo, živ je još, a bio je jedan od najviših dužnosnika Ozne, zatim Udbe u Jugoslaviji.

Sredinom svibnja 1945. odveli su ga s grupom mještana iz kraja stradalog od četnika i u Drugom svjetskom i u Domovinskom ratu. Imao je 16 godina. Putem kroz druga naselja partizani su sakupljali sve više ljudi i u Jasenovac, po prosudbi svjedoka, stiglo ih je tada oko pet tisuća. Zatvoreni u barake, pratili su odvođenje nekuda grupe po grupe, od kojih se nitko nije vraćao. Došao je red na njega. S grupom stigao je na obalu Save i ugledao rovove s ubijenima prije njih. Naređeno im je kopati jamu u koju će ih ubijene pobacati. Onima u vojnim odorama naređeno je skinuti se do donjeg rublja uz stravičnu ciničnu izjavu: "mrtve ćemo vas baciti u Savu i otplovit ćete do Beograda da se vidi kako su ustaše ubijali Srbe". Tako su i učinili. Naši znanstvenici su pomnim proučavanjem nekih fotografija, prikazivanih do danas kao dokumentaciju o ustaškim zločinima u Jasenovcu, otkrili, navedimo samo to, dugmad na domobranskim odorama.

Preostali iz grupe pokošeni su strojnicama. Svjedok je pao, ali je bio samo ranjen. Noću se uspio izvući i, neprimijećen, krenuo svome mjestu. Usput su mu neki ljudi pomogli. Stigao je u svoj dom, ali jedan član obitelji, uplašen, odveo ga je u Oznu da se prijavi. Na naredbu: "Pričaj!" rekao je sve. Glavni koji ga je saslušavao bio je do jučer četnik, vidali su ga s kokardom na čelu. I tada mu je rečeno: "Ovo si rekao sada i nikada više nikomu ni riječi. Inače - nestat ćeš i ti i cijela obitelj." I šutio je do prije dvije godine.

O Titovom logoru Jasenovac sakupljeno je već relativno dosta materijala, no još nije vrijeme da se sve objavi. Istraživanja se nastavljaju.

Pred hrvatskom historiografijom, ali i politikom i diplomacijom stoji krajnje važna zadaća: uspješnim promicanjem istine upoznavati inozemstvo da se pod imenom logor Jasenovac ne podrazumijeva samo ustaški logor do 1945., nego i poslijeratni komunistički koncentracijski logor Titove Jugoslavije samo za Hrvate. Širenje te istine jedan je od prioriteta u razbijanju pedesetogodišnjeg mita o Jasenovcu kao jednom od dokaza "genocidnosti" hrvatskog naroda i "bezgriješnosti" svih ostalih, prije svega Titovih navodnih antifašista.

IZVORI

Antun Miletić, Koncentracioni logor Jasenovac, knj. III, Beograd, 1987.

Jasenovac, Mjesto natopljeno krvlju nevinih, Sveti Sinod SPC, Beograd, 1990.

Sećanja Jevreja na logor Jasenovac, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1972.

"**Vjesnik**", Zagreb, 1997.

"**Večernji list**", Zagreb, 1997.

"**Politički zatvorenik**", glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika, Zagreb, 1997.

Matija Helman, dnevnik iz logora, obiteljski arhiv.

"**Informativni glasnik**" Medicinskog fakulteta u Novom Sadu, 1989.

Usmeni iskaz NN.

Franjo Tuđman, **Bespuća**, Zagreb, 1989.

(stranice 209 – 214)